

УДК 332.122

Куцаб П.А.
здобувачДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України»**ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОКОНВЕРГЕНЦІЇ****THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES OF CROSS-BORDER
COOPERATION DEVELOPMENT IN EURO CONVERGENCE CONDITIONS****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито теоретичні підходи до обґрунтування сутності поняття «транскордонне співробітництво». Визначено характерні ознаки та моделі його здійснення. Виокремлено ключові принципи транскордонного співробітництва в умовах євроінтеграції. Представлено концептуальний підхід до розкриття сутнісної характеристики транскордонного співробітництва. Досліджено місце і роль транскордонного співробітництва у розвитку регіонів через формування доданої вартості.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, додана вартість, ознаки, принципи, моделі транскордонного співробітництва.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты теоретические подходы к обоснованию сущности понятия «трансграничное сотрудничество». Определены характерные признаки и модели его осуществления. Выделены ключевые принципы трансграничного сотрудничества в условиях евроинтеграции. Представлен концептуальный подход к раскрытию сущностной характеристики трансграничного сотрудничества. Исследованы место и роль трансграничного сотрудничества в развитии регионов через формирование добавленной стоимости.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, пограничные регионы, добавленная стоимость, признаки, принципы, модели трансграничного сотрудничества.

ANNOTATION

The article describes of theoretical approaches to research the concept of "cross-border cooperation". It determines the characteristic features and models its implementation. The key principles of cross-border cooperation in European integration condition are determined. The conceptual approach to the disclosure of the essential characteristics of cross-border cooperation is offered. The place and role of cross-border cooperation in regional development through the development of added value are investigated.

Keywords: cross-border cooperation, border regions, value added features, principles, models cross-border cooperation.

Постановка проблеми. В умовах євроконвергенції та поглиблення інтеграції України у світовий економічний простір посилюється роль транскордонного співробітництва регіонів, що пов'язано з децентралізацією влади, намаганням розширити економічну, екологічну, митну, культурну, освітню та інші сфери співпраці в рамках прикордонних територій. Такі спільні дії спрямовані на забезпечення належного рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів, формування відповідних форм, методів та моделей фінансового забезпечення транскордонного співробітництва з врахуванням його характерних ознак та принципів здійснення. Новітні умови функціонування країн в рамках прикордонної співпраці зумовлюють потребу обґрун-

тування концептуальних підходів до розкриття сутності транскордонного співробітництва і форм його проведення відповідно до інституційно-правових основ європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика транскордонного співробітництва в контексті європейської конвергенції актуалізується в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як В. Борщевський, З. Варналій, Н. Внукова, К. Верхоланцева, В. Гоблик, В. Дергачева, В. Кравців, Н. Мікула, В. Маркович, В. Пила, Л. де Суза, О. Літвішко, Е. Медейрос, В. Пила, О. Чмир. Результати їх досліджень є вагомим внеском у поглиблення теорії та практики розвитку транскордонного співробітництва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо розкритими залишаються питання дослідження теоретичних та концептуальних засад здійснення транскордонного співробітництва, його ролі у формуванні доданої вартості регіонів, розвитку характерних ознак, форм та моделей в умовах євроконвергенції.

Мета статті полягає у поглибленні теоретико-концептуальних підходів до розвитку транскордонного співробітництва, обґрунтуванні характерних ознак, принципів, форм і методів його здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Законом України «Про транскордонне співробітництво» транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [1]. Отже, відповідно до вітчизняного законодавства транскордонне співробітництво розглядається як діяльність з позицій суб'єктно-об'єктного, функціонального та компетентнісного підходів в рамках налагодження міжнародної співпраці.

Згідно із статтею 2.1 1980 Мадридської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями

транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. ТКС здійснюється в межах компетенцій територіальних общин або властей, визначених внутрішнім законодавством [4]. Таке визначення акцентує увагу на спільних діях громад та органів влади по обидва боки кордону, спрямованих на трансформацію кордонів у спільні можливі вигоди.

В умовах євроінтеграції кордони ЄС та суміжних держав окреслили нові парадигми транскордонного співробітництва, яке має певні характерні ознаки та цільову спрямованість. Згідно з твердженням Luis de Sousa це поняття має таке змістове наповнення: це будь-який тип узгоджених дій між державними і/або приватними установами прикордонних регіонів двох (або більше) країн, що мають географічну, економічну, культурну, політичну схожість й відповідну конкурентоспроможність з метою зміцнення добросусідських відносин, вирішення спільних проблем й управління відповідними ресурсами між громадами шляхом співпраці через доступні механізми [14].

Відповідно до Європейської політики наближення та конвергенції транскордонне співробітництво повинно орієнтуватись на основні партнерські інтереси, а саме на існування стику інтересів, історичної спадщини, взаємозалежності між обома регіонами в географічній та економічній площинах, спільних майбутніх політичних цілей.

За твердженням вітчизняних учених Н. Мікули та В. Засадко, транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні і яка, охоплюючи всі загальні її форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей: наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сфера обслуговування, придорожня інфраструктура) тощо [10, с. 14–15].

ТКС визначають і як специфічну сферу міжнародної діяльності, яка спрямована на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіями. Для ТКС, на відміну від міжнародного співробітництва, характерні наявність кордону та необхідність

його облаштування, а також спільне використання природних ресурсів і, відповідно, вирішення окремих проблем. Транскордонне співробітництво як фактор інтеграційного процесу і передумова інноваційного розвитку спрямоване на досягнення максимального зближення соціально-економічного розвитку регіонів, тобто на повну ліквідацію будь-яких обмежень щодо руху товарів, робіт, послуг, робочої сили, капіталу, технологій через кордон [3, с. 54].

Представлені наукові погляди учених найбільшою мірою акцентують увагу на значенні транскордонного співробітництва у 2 площинах: по-перше, як чинника міжнародної та зовнішньоекономічної діяльності, по-друге, як засобу досягнення спільних рішень та дій у різноманітних сферах діяльності прикордонних територій різних держав по обидва боки кордону за збереження їх суверенітету.

Російські учені виокремлюють 6 підходів до трактування сутності транскордонного співробітництва: політичний, реалістичний, інтеграційний, регіональний, підхід «конфлікт-співробітництво», соціологічний. Згідно з політичним підходом транскордонне співробітництво – це засіб здійснення політичних мотивів держави. Реалістичний підхід фокусує увагу на налагодженні міждержавного співробітництва на основі законності й збереження державного суверенітету. Інтеграційний підхід спрямований на поглиблення міждержавних зв'язків та інтегрування у різноманітних сферах на засадах співпраці. Регіональний підхід базується на політиці сусідства країн, які розмежовані державними кордонами. Підхід «конфлікт-співробітництво» передбачає першочерговість та необхідність дослідження конфліктних сфер й вторинність співробітництва. Соціологічний підхід ґрунтується на існуванні тісного культурного взаємозв'язку у рамках прикордонних територій й співпраці у сфері культури, науки й освіти [2, с. 16–17]. Такий підхід вважаємо правомірним і цінним з позицій акцентування не лише на регіональній, але й на інших складових поглиблення співпраці в рамках транскордонного співробітництва.

Заслугує уваги підхід, запропонований у монографії за ред. І. Арт'юмова, відповідно до якого транскордонне співробітництво – спеціальна система взаємодії між регіонами суміжних держав, пов'язаних спільним відрізком міждержавного кордону, спрямована на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру або співпрацю в окремій галузі, де характер взаємодії в межах національних законодавств і міждержавних угод визначається відповідно до Мадридської конвенції спільними рішеннями регіональної і місцевої влад [11, с. 77]. На нашу думку, таке трактування змісту акцентує увагу на системній складовій транскордонного співробітництва в рамках історично сформованих кордонів сусідських держав

з урахуванням як міждержавних, так і національних нормативно-правових актів.

В. Пила, О. Чмир, О. Гарасюк, Т. Терещенко стверджують, що «транскордонне співробітництво – це система економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших взаємозв'язків (як правило, у вигляді конкретних проектів та програм), що налагоджені на регіональному та локальному (місцевому) рівнях з метою спільного розв'язання ідентичних проблем та реалізації спільних інтересів територіальних громад прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн» [9, с. 24].

На нашу думку, транскордонне співробітництво – це дії, спрямовані на досягнення можливих спільних вигод у різноманітних сферах діяльності по обидві боки кордонів суб'єктами та учасниками транскордонної співпраці через формування відповідних програм, проектів й інструментів їх реалізації.

Ключовими рисами транскордонного співробітництва є його ознаки, принципи, цілі, функції та завдання. Транскордонне співробітництво як система взаємовигідних дій має, на нашу думку, такі ключові ознаки, як резидентність, масштабність, інструментальність, динамічність, суб'єктність, універсальність, об'єктність, поліорієнтованість, функціональність (рис. 1).

Також доцільно виокремити дуальний характер такого співробітництва залежно від резидентності учасників й форм здійснення співпраці.

Принципи транскордонного співробітництва як ключові чинники його здійснення регламентовані законодавством України і ґрунтуються на суверенітеті та незалежності країн-учасників, тому до них відносяться такі: повага до державного суверенітету, територіальна ціліс-

ність, непорушність кордонів держави, врахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва, узгоджене усунення політичних, економічних правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці [1].

В. Пила, О. Чмир, О. Гарасюк, Т. Терещенко вважають, що транскордонне співробітництво здійснюється із дотриманням таких базових принципів, як принципи законності, незалежності, територіальної цілісності, добровільності, рівноправності учасників, самостійності, суб'єктивності, просторової оптимальності, компромісності, цільової спрямованості, ієрархічності, комплексності, системності [9, с. 30]. Така позиція авторів є цінною, оскільки обґрунтовує більш широкі основи здійснення такої співпраці з урахуванням принципів системності та ієрархічності суб'єктів транскордонного співробітництва.

В. Кифяк, підтримуючи точку зору про наявні підходи до обґрунтування принципів здійснення транскордонного співробітництва, вважає за доцільне доповнити їх принципами децентралізації, партнерства, субсидіарності, мобільності та адаптивності, виділеної компетенції [6]. Такий підхід є обґрунтованим, проте низка принципів, таких як принципи субсидіарності та виділеної компетенції, характеризують транскордонне співробітництво з позицій фінансового забезпечення цього процесу.

На нашу думку, вираження сутності транскордонного співробітництва повинно ґрунтуватися на таких базових принципах, як повага до державного суверенітету, територіальна цілісність, системність, децентралізація, комплексність, ієрархічність, рівноправність, взаємовигідність, партнерство.

Рис. 1. Ознаки транскордонного співробітництва

Джерело: авторська розробка

Сучасні умови розвитку транскордонного співробітництва здійснюються в контексті реалізації трьох основних цілей:

1) сприяння економічному та соціальному розвитку в прикордонних районах;

2) вирішення спільних проблем (навколишнє середовище, охорона здоров'я, безпека);

3) забезпечення дієвості й сприятливих умов для переміщення осіб, товарів і капіталу [12].

Транскордонне співробітництво здійснюється на організаційних засадах, які знаходять свій прояв у таких формах: 1) створення євро-регіону; 2) укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; 3) встановлення та розвиток взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва; 4) інші форми транскордонного співробітництва.

Слід зазначити, що в нормативних й законодавчих актах та науковій літературі відсутні однозначні підходи до виокремлення форм і моделей транскордонного співробітництва. Огляд сучасних публікацій у цій сфері дав змогу виокремити низку підходів таких учених, як Е. Медейрос, О. Літвішко, К. Верхоланцева.

Еволюцію транскордонного співробітництва К. Верхоланцева розглядає через розвиток таких його типів: традиційний, преференціальний, партнерський [2, с. 21]. На думку науковця, для Росії основними характерними типами транскордонного співробітництва є європейський, пострадянський, азійський [2, с. 21–22]. Залежно від ступеня розвитку транскордонного співробітництва автор виділяє такі моделі: бар'єрна, градієнтна, контактна, інтегративна.

За ознакою ініціюючих суб'єктів співробітництва виділяють моделі «м'якого» та «жорсткого» регіоналізму [15], моделі висхідної (bottom-up) і нисхідної інтеграції (top down), в яких транскордонне співробітництво виступає ключовим інструментом інтеграції [7, с. 172].

Згідно з дослідженнями Н. Огневої економічна взаємодія регіонів в умовах транскордонного співробітництва за основними напрямками охоплює такі моделі, як депресивна, класична, партнерська [8].

Депресивна модель характеризується обмеженим рівнем співробітництва, класична – поміркованою співпрацею, за якої один регіон домінує над іншим, партнерська – взаємовигідною співпрацею регіонів в економічній, політичній, культурній та інших сферах.

Вагомий внесок у розвиток типів транскордонного співробітництва зробив Е. Медейрос, який виокремив істинне, структурне, маятникове та псевдо-транскордонне співробітництво і представив якісну характеристику транскордонних регіонів залежно від характеру співпраці: євро-регіон, структурний, маятниковий, слабкий транскордонний регіон [16].

Істинне транскордонне співробітництво відзначається сильною інституційною співпрацею,

яка координується стратегічно орієнтованою на розвиток прикордонних регіонів керівною організацією й прийняттям рішень на основі багаторівневого підходу та забезпеченням позитивних соціально-економічних наслідків по обидва боки кордону. Така модель може існувати в регіонах з довготривалою співпрацею, традиціями, культурною ідентичністю й виокремленням євро-регіонів [16].

Для моделі структурного транскордонного співробітництва характерна значна проникливість кордонів з позицій можливого доступу та потенційних економічних потоків. Проте наявні сильні адміністративні та інституційні перешкоди і використання спільних переваг нижче бажаного й прийнятого рівня. Така модель поширена в євро-регіонах у нинішніх умовах і у тих, які започаткували реалізацію програм "Interreg A".

Маятникове транскордонне співробітництво характеризується відсутністю традицій та низьким рівнем інституціоналізму. Такий тип моделі одержав позитивні ефекти виключно нещодавно через впровадження програм реалізації фінансових інструментів та фондів ЄС "Interreg A".

Псевдомодель транскордонного співробітництва – це відсутність співпраці у сфері транскордонного співробітництва з обмеженим впливом на розвиток прикордонних територій і є повністю протилежною першій моделі транскордонного співробітництва.

В рамках визначених моделей учені виокремлюють форми ТКС, які еволюціонують у такій послідовності: 1) одноразові заходи транскордонної співпраці, спрямовані на реалізацію певної мети (коли мета досягається, співпраця припиняється); 2) довготривала транскордонна співпраця, яка ґрунтується на використанні внутрішніх переваг і можливостей або наявних ресурсів прикордонних регіонів; 3) транскордонна діяльність, що базується на розробленій транскордонній або міжрегіональній стратегії (концепції) налагодження добросусідських взаємовідносин у різних сферах; 4) співробітництво самостійних і незалежних учасників ТКС, що відбувається під контролем уповноважених органів влади та самоврядування [9].

Варто зазначити, що провідні вітчизняні учені акцентують увагу на двох ключових напрямках розвитку транскордонного співробітництва [5; 10]. Перший – це співробітництво між прикордонними областями України і країнами ЄС в рамках спільних кордонів, другий – це транскордонне співробітництво в рамках так званого нового прикордоння між Україною та самостійними державами, які виникли внаслідок розпаду СРСР, а саме Білорусією, Молдовою та Росією.

Транскордонне співробітництво як система спільних і взаємовигідних дій між прикордонними територіями дає змогу отримати суб'єктам такої співпраці низку переваг, а саме:

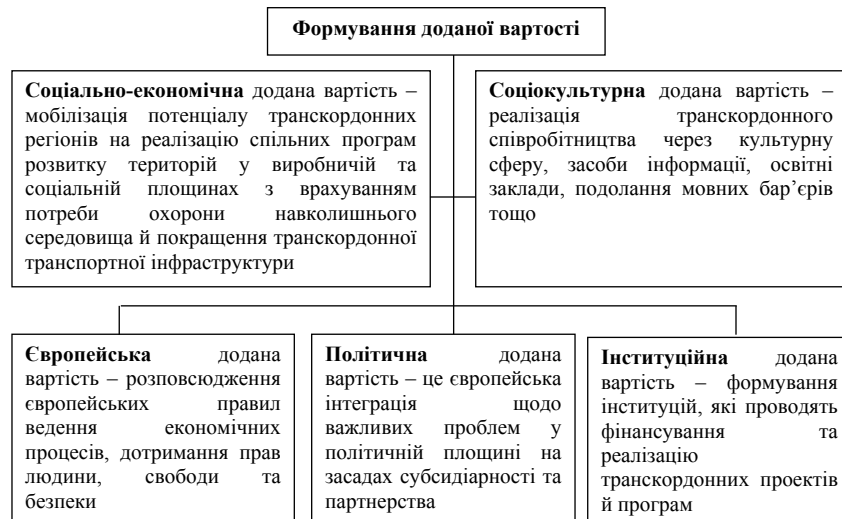

Рис. 2. Місце транскордонного співробітництва у розвитку регіонів через формування доданої вартості

Джерело: авторська розробка

1) впровадження дієвої зовнішньоекономічної діяльності у економічній, демографічній, виробничій й соціальній сферах країн-учасниць;

2) мобілізація фінансових ресурсів для спільного вирішення проблем та налагодження дієвих механізмів фінансового забезпечення програм й проектів транскордонного співробітництва;

3) прозорий механізм реалізації програм, їх етапність й можливість здійснення моніторингу й контролю;

4) забезпечення мобільності міграційних потоків;

5) забезпечення економічної активності населення у прикордонних регіонах за рахунок розвитку спільних підприємств;

6) покращення соціальних параметрів в результаті активізації транскордонного співробітництва, що виявляється у зростанні рівня зайнятості, підготовці фахівців вищої категорії через спільні освітні програми, зниженні рівня бідності й безробіття;

7) формування так званої доданої вартості, яка знаходить свій прояв у європейській, політичній, інституційній, соціально-економічній, соціокультурній складових [13] (рис. 2).

Висновки. На основі узагальнення наявних теоретико-концептуальних підходів розкрито економічний зміст поняття «транскордонне співробітництво», під яким розуміються дії, спрямовані на досягнення можливих спільних вигод у різноманітних сферах діяльності по обидві боки кордонів суб'єктами та учасниками транскордонної співпраці через формування відповідних програм, проектів й інструментів їх реалізації. Визначено основні характерні ознаки, принципи, форми й моделі співпраці транскордонних регіонів.

Подальші дослідження в цьому напрямі повинні ґрунтуватись на розробленні форм,

методів, важелів та інструментів транскордонного співробітництва з урахуванням наявного інституційно-правового забезпечення розвитку таких спільних дій у прикордонних регіонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
2. Верхованцева К. Развитие современного трансграничного сотрудничества России и стран Европы: сравнительный анализ : автореф. дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / К. Верхованцева. – М., 2009. – 25 с.
3. Дергачева В. Трансграничное сотрудничество как основная составляющая международного научно-технического сотрудничества / В. Дергачева // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2010. – № 7. – С. 54–58.
4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : Конвенція, Міжнародний документ від 21 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_106.
5. Ільченко Н. Транскордонне співробітництво в Україні: перспективи розвитку євро регіонів / Н. Ільченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/21.pdf>.
6. Кифяк В. Транскордонне співробітництво у контексті формування політики регіонального розвитку / В. Кифяк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 101–105.
7. Литвишко О. Модели и формы трансграничного сотрудничества / О. Литвишко // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2015. – № 2 (43). – С. 171–178.
8. Огнева Н. Организационные аспекты развития трансграничного сотрудничества / Н. Огнева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/.../ogneva.pdf.

9. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / [В. Пила, О. Чмир, О. Гарасюк, Т. Терещенко. – Хмельницький, 2006 – 412 с.
10. Мікула Н. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції : [монографія] / Н. Мікула, В. Засадко. – К. : НІСД, 2014. – 316 с.
11. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи : [монографія] / [І. Артьомов, З. Варналій, В. Гоблик та ін.] ; за заг. ред. І. Артьомова. – Ужгород : МПП «Гражда», 2012. – 520 с.
12. Cross-Border Cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.enpicbmed.eu/enicbmed-2014-2020/cross-border-cooperation>.
13. Draft added value of cross-border cooperation. – Gronau, October 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aebr.eu/files/publications/151013_Added_Value_of_CBC_clean_final_version_JG_and_MGR_EN.pdf.
14. Luis De Sousa Understanding European Cross-border Cooperation: A Framework for Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ics.ul.pt/rdonweb-docs/ics_lsousa_understanding_ari.pdf.
15. Makarychev A. Regionostroitelstvo: kontseptualnyye konteksty / A. Makarychev // Region-building: conceptual contexts. – Kazankiy Federalist : Kazan Federalist. – 2002. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kazanfed.ru/publications/kazanfederalist/n4/stat2>.
16. Medeiros E. (Re)Defining the Euroregion Concept / E. Medeiros. – P. 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ccmr.ualg.pt/gostodofrio/ct/Euroregion_Eduardo_Medeiros.pdf.